

KNÍŽECÍ A KRÁLOVSKÁ AKROPOLE NA VYŠEHRADE (STRUČNÝ NÁSTIN POZNÁNÍ)

LADISLAV HRDLIČKA, Prospekta 90, Praha – BOŘIVOJ NECHVÁTAL, Akademie věd ČR, Praha

Knížecí a královská akropole na Vyšehradě se skládá z barokního bastionu sv. Ludmily na jižní straně, s tzv. Starým purkrabstvím, z bastionu sv. Václava na západě a ze severní části, kde původně stávala mohutná barokní zbrojnice, která v r. 1927 vyhořela. Tato dnešní barokní prostora vznikla v letech 1654–1678, kdy byl Vyšehrad přestavěn do podoby barokní pevnosti a došlo k podstatným změnám v jeho terénním reliéfu. Součástí akropole byl také knížecí a královský palác, který klademe do jihozápadní části. Obvod akropole byl vymezen plochou dnešního parku a byl ohraničen vlastním opevněním, které bylo tvořeno valem s příkopem (se sledem dřevěných kůlů). Příkop procházel od jižního svahu dnešní Soběslavovou ulicí až k nároží proti hřbitovu, kde se u pozdně barokní kapličky sv. Vojtěcha otáčel k západu podél baziliky sv. Petra a Pavla (*Nechvátal 1976, 1983*). Asi v polovině, v této severní části, ho přetínal kamenný románský most, kterým se vstupovalo do raně románské exemtní kapitulní baziliky sv. Petra a Pavla, založené kolem r. 1070 prvním českým králem Vratislavem II. (1061–1092). Druhá bazilika, zasvěcená sv. Vavřinci, byla na předhradí, na východní straně od akropole, a byla založena v poslední třetině 11. století pravděpodobně také Vratislavem II. Současná literatura uvažuje o palácovém kostele s významnou funkcí (*Soukupová 2005*), který měl později (v době předhusitské) charakter farního kostela.

Strategicky významná a výhodná poloha Vyšehradu, jako hradiště vzniklého nad soutokem Vltavy s Botičem, tvarovaného jako přirozená ostrožna, vytvořila z mohutného skalnatého masivu letenských břidlic téměř nepřístupné místo, a to především na západní a zčásti také na severozápadní straně. Tato poloha lákala k osídlení již pravěké obyvatelé Čech. Nejstarší sídliště na akropoli, zjištěné archeologickým výzkumem ve třicátých letech 20. století na místě bývalého letního sokolského cvičiště, bylo založeno již v pozdní době kamenné – v eneolitu. Vyšehradská ostrožna byla jednou z chráněných osad tzv. eneolitických výšinných sídlišť. Na území Prahy jich byla celá řada. Na severu a západě to byly Zámka, Podhoří, Baba, Šárka, a dále Libušák, Butovice, Zlíchov a Dubeček. Ve starším eneolitickém období (asi 3200–2800 př. Kr., podle radio-karbonového rozboru je možné datování již do 4. tisíciletí) zde měl své sídliště lid kultury nálevkovitých pohárů. Další početnější nálezy na akropoli pocházejí ze sídliště řivnáčské kultury (asi 2500–2300 př. Kr.). O dalších pravěkých

kulturách na akropoli nemáme zatím ve vyšehradském osídlení dokladů. Některé starší nálezy pod Vyšehradem dokládají význam zdejší obchodní cesty a řeky Vltavy jako důležité spojnice mezi jihem a severem země. Dále následuje v archeologických pramenech značný hiát, který zatím nebyl uspokojivě vysvětlen. Další sídlištní nálezy pocházejí až z průběhu 10. století, přesněji z druhé třetiny 10. století, z raně středověkého hradiště. Z tohoto období je také nález základového zdiva předrománské sakrální stavby pod základy raně románské baziliky sv. Vavřince, na jižním rozhraní knížecí a královské akropole. Klademe ji do posledních dvou desetiletí 10. století.

První písemné svědectví o Vyšehradě přinášejí svými nápisovými legendami denáry z přemyslovské vyšehradské mincovny. Nejstarší legendy z 10. století neznají ani jméno Vyšehrad. Detailním analytickým rozbohem zjistila Jarmila Hásková na základě široké nálezové základny pro vyšehradskou mincovnu 32 typů českých denárů (*Hásková 1976*). Pocházejí z časového rozpětí 992 až 1012, kdy byla mincovna v činnosti. Svým mincováním vyplnila vládu Boleslava II. (972–999) – celkem 9 typů, dále Boleslava III. (999–1002, 1003) – celkem 8 typů, potom interregnum (1002–1004) – celkem 3 typy, a konečně Jaromíra (1004–1012) – celkem 12 typů. Podle sdělení J. Háskové ražby pokračovaly i po roce 1012, po skončení vlády knížete Jaromíra. Na Vyšehradě stál v tomto období knížecí palác, který byl pravděpodobně situován na nejzápadnější část akropole, nad Vyšehradskou skálu. Zatím nebyly zjištěny bezpečně jeho základy. Součástí akropole byla i kaple sv. Jana Evangelisty, jejíž poloha je označována v listinách pražského biskupa Jana III. z Dražic z let 1258–1264 jako „*in curia regis*“. Tímto určujícím termínem je kromě umístění dána i funkce stavby, jako palácové kaple knížete a krále (*Nechvátal 2004*). Kaple, kterou údajně světil sv. Vojtěch v době svého prvního pobytu v Čechách v letech 982–988, měla podobu rotundy. Stopy po této stavbě zatím nebyly zjištěny. Kaple se zasvěcením sv. Jana Evangelisty a také mincovna byly bezprostřední součástí panovníkova sídla. Souvisejí patrně s odchodem Boleslava II. z Pražského hradu na Vyšehrad, který se stává jeho dočasným sídlem v době bojů mezi Slavníkovci a Přemyslovci. Odchod Boleslava II. z Pražského hradu na Vyšehrad sehrál v dějinách Vyšehradu důležitou úlohu. V letech 992–995 byli správci vyšehradské mincovny NOC a ZANTA. Jména dal-

ších správců zatím neznáme, i když zde bylo patrně raženo minimálně až do první poloviny 11. století, a není vyloučeno, že i déle. Na ražbě vzniklé před rokem 1012 se podle J. Háskové objevuje dosud neznámý monetarius se slovansky znějícím jménem ZENSA. Převážná většina vyšehradských denárů má na lící straně jméno panovníka, které je pravidelně doprovázeno titulem DVX. Nejčastěji je uvedeno BOLEZSAV nebo BOLEZLAUS a dále IAROMIR DVX. U vyšehradských denárů na rubní straně, kde bývá obvykle místo ražby, je v různých zkratkách a variantách uváděno VVISEG, VSRA, VIS, VAISG nebo jiné, lépe srozumitelné tvary, jako např. VVISEGRAD, VSEGRAD, VAISGPAD, VSIGRAD, VITTEGDAD, VISSEGRAD a VSRISEDHS. U prvních ražeb z let 992–995, které jsou považovány za nejstarší, doplňují zkratku VVISEG také jména monetariů ZANTA a NOC. V druhé sérii ražeb po roce 995 se objevuje poprvé opis CIVITAS. Pro vyšehradskou mincovnu je, jak zjistila J. Hásková, charakteristické použití některých slovanských výrazů. Má to zřejmě širší historický význam a mohlo to souviset s existencí kněží, kteří pěstovali písemnictví a liturgii ve slovanském jazyce. Zvláště je toto specifikum nápadné na paralelní ražbě s pražskou mincovnou, kde je latinské slovo DEUS nahrazeno nelatinským BOZE. Neméně zajímavé jsou i staroslovansky znějící tvary EAN, IAN nebo IEAN, které jsou zřejmě použity pro jméno JAN na denárech vydávaných vyšehradskou mincovnou v období okolo roku 1000. Není vyloučeno, že toto označení má snad něco společného se zasvěcením rotundy sv. Jana Evangelisty, která byla v palácovém okrsku, a v pozdějších pramenech ze 13. století je označována jako „*in curia regis*“. Nelatinská forma jména, jak na ni upozornil již Gustav Skalský ve své studii o vyšehradských denárech (Skalský 1927, s. 172) nebyla zřejmě náhodná. Dnes ji lze doplnit i novými názory o staroslověněštině jako liturgickém a kulturním jazyce, patrně přežívajícím u nás v 10. a 11. století. Tedy déle, než se obecně předpokládalo, vedle obecně užívané a již plně prosazené latiny (Graus 1966, s. 473–495, Bláhová 1988, s. 55 ad.). Již dříve celá řada badatelů (R. Urbánek, Z. Boháč, V. Ryneš ad.) uvažovala o možnosti jakéhosi centra slovanského jazyka na Vyšehradě a kladla ho do souvislosti s existencí starého klimentského zasvěcení – sv. Klimentovi (svatořečenému papeži Klimentu I.). O podobě ani poloze této svatyně nám zatím není nic bližšího známo. Můžeme pouze spolehlivě říci, že byla pravděpodobně v oblasti knížecí a královské akropole (Nechvátal 2004).

Význam a rozsah církevněslovanské literární tvorby a její hodnocení je v současné literatuře značně rozdílné a často zcela protikladné (srv. sborník Sommer 2006, zvláště statě M. Bláhové, D. Třeštika, E. Bláhové, M. Derwicha ad.).

Předpokládá se, i když není archeologicky zatím doloženo, že již koncem 11. století měl Vyšehrad kamenné hradby, které vystřídaly starší valové opevnění. Snad to potvrzuje poznámka Kosmovy kroniky (Kosmas 1923, s. 199) k roku 1109, v níž je řečeno, že kníže Bořivoj II. se odebral z Pražského hradu na Vyšehrad, který má pevnější hradby – „*ad tutiora urbis Wissegrad moenia*“. Již dříve bylo upozorněno (Čarek 1947, s. 178) na názor Vojtěcha Birnbauma (Birnbaum 1919, 1924), který naznačil ve své

práci o románské Praze, že jestliže byly vyšehradské hradby srovnávány s opevněním z doby Břetislavovy (1035–1055), byly s velkou pravděpodobností již zděné. V současnosti je románská hradba na Pražském hradě datována do mladšího období (Boháčová 1994, Boháčová – Frolík 1991, Frolík – Smetánka 1997), a tím vzniká určitý časový rozdíl, který budoucí výzkumy jistě objasní.

Je rovněž pravděpodobné, i když zatím archeologicky nedoložené, že již za Vratislava II. (1061–1092) měl Vyšehrad kamenný knížecí palác – neboť měl v této době již dvě kamenné baziliky a kamenný most. Při středověké konzervativnosti a určitém účelovém situování význačných staveb na stejném místě lze jeho stavbu předpokládat v jihozápadním rohu akropole. Zatím zde byly zjištěny, kromě torz několika pilířů, ne zcela přesvědčivé zbytky.

Knížecí a královský palác z této doby si můžeme představit jako kamennou, patrovou stavbu. O správnosti této interpretace by svědčila také zpráva z Kosmovy kroniky (Kosmas 1923, s. 219) z roku 1119 o velké vichřici, která od jihu narazila na knížecí palác a rozlámala ze základu starou a pevnou zeď. Zatímco přední a zadní strana paláce zůstala nepoškozená, prostřední byla zničena až k zemi. Horní a dolní trámy byly rozmetány a poškozeny. Z popisu vyplývá, že šlo nejen o stavbu kamennou, ale také patrovou, tedy o dvou podlažích.

Na termín „*antiquum murum et eo firmissimum*“ upozornil již dříve Vojtěch Birnbaum ve zmíněné práci o Praze románské a opětovně Jiří Čarek. Podle nich může jít pouze o zeď kamennou, zděnou na vápno, která stářím získává na pevnosti. Zatím přesně nevíme, kde tento palác ležel, a není zcela jisté, zda byl na stejném místě jako zbytky paláce Karla IV., doložené na rytině Jiljí Sadelera z roku 1606.

O románském paláci je rovněž zpráva k roku 1130, kdy se při spiknutí proti Soběslavu I., vedeném pražským biskupem Menhartem, v době odhalení a přípravy poprav spiklenců na tržišti v Mezihradech, na Vyšehradě sešlo na 3000 lidí – „*pene tria millia*“ (Kanovník vyšehradský 1874, s. 209). V textu, na který v poslední době upozornil Jiří Sláma (Sláma 1986, s. 19), je událost charakterizována jako shromáždění lidí urozených a neurozených, a také pražských kanovníků. Palác musel být před tímto datem obnoven.

Dobou Soběslava I. (1125–1140) končí také sláva Vyšehradu v nejstarším období. Volba jeho nástupce Vladislava II. (1140–1172) se konala v roce 1140 ještě na Vyšehradě, ale sídlo knížete se pak stěhovalo zpět na Pražský hrad. V té době působil jako diplomat a rádce probošt Gervasius (1156–1178), který byl také současně kancléřem a zúčastnil se s knížetem a s českým vojskem tažení do Milána, kde získal pro Vladislava královskou korunu.

V současnosti byla dokončena na základě projektu ing. arch. V. Faktora rekonstrukce budovy tzv. purkrabství v jihozápadní části akropole pro kulturní využití. Jedná se o jednopatrový objekt protáhlého půdorysu v ose západ – východ o rozměrech 32, 8 x 9, 8 m, krytý barokní sedlovou střechou. Postupně byly sejmuty všechny vnitřní a vnější omítky. Jeho středověkou historii přesvědčivě dokládá především jižní stěna. Již v roce 1958 zde průzkum K. Hilberta zjistil 6 menších obdélných okének s gotickým okoseným ostěním, která byla nepravidelně a různě výškově rozmís-

těna (Piša 1971). Jejich vztah ke vnitřní struktuře stavby již nebylo možno zjistit. V nové fasádě byla přiznána pouze částečně. Při současné rekonstrukci byly postupně vybourány všechny příčky, převážně novodobého původu, včetně přepatrování, které bylo provedeno pro Sokol Vyšehrad ve dvacátých letech 20. století. Šlo především o šatny, WC a pohostinské zařízení. Obvodové zdi dosahují šířky cca 160 cm. Pouze u východního štítu jsou sníženy o 70 až 80 cm. Vnitřní prostor objektu je překryt jednoduchou valenou barokní klenbou, která je téměř půlkruhového průřezu. Vlastní příčky stavby byly velmi mělce zapuštěny do stávajícího podlaží. Byly pravděpodobně pouze lehké konstrukce. Kapsy po trámovém stropu byly podrobeny detailní analýze za účelem získání vzorků pro dendrochronologickou analýzu, ale z otisků trámů se nepodařilo získat kvalitní vzorky. V interiéru dnešní budovy je jedinou připomínkou středověkého stavu nízká okenní nika (v přízemí na jižní straně), která byla částečně obnovena.

Podle projektu Národní kulturní památky Vyšehrad byl objekt tzv. purkrabství propojen na severozápadní straně s tzv. gotickými kasematy, kde je dnes zřízena stálá expozice dějin Vyšehradu. Připravilo ji Muzeum hlavního města Prahy a Archeologický ústav AV ČR. Kasematy jsou situovány na jihozápadním úseku hradebního obvodu a západní částí navazují na bastion sv. Ludmily. Celková délka je cca 38 m a šířka kolísá mezi 5,5–6 m. V celé ploše je prostor zaklenut nízkou valenou segmentovou klenbou, která není pravděpodobně původní. Nasedá na starší obvodové zdivo, které je považováno za gotické. Je zahlobeno do podlaží, které je v těchto místech tvořeno letenskou břidlicí. Gotický sklep na Dinnebierově plánu z 30. let 18. století byl podzemním objektem se šesti větracími průduchy. Byl přístupný směrem ze severozápadu širokým vjezdem. Směrem k řece nebyl původně žádný vstupní otvor. Západní část tzv. gotických kasemat byla přistavěna ke staré hradební zdi, která je hodnocena jako gotická. Její západní část byla pro svůj špatný stav zbourána a nahrazena později lehkým dřevěným plotem se zděnými cihelnými sloupky. Zachován je kolaudační plán z roku 1770. Objekt byl v důsledku změny funkce v r. 1836 přestavěn na skladiště střelného prachu (Hrdlička – Nechvátal 1996). Původní vjezd na severní straně byl zazděn a nahrazen v roce 1836 novým vchodem, který slouží dodnes. Při průzkumu celého komplexu došlo k celé řadě důležitých zjištění, z nichž je možno upozornit na nález dvojího středověkého hradebního zdiva na západní straně (zjištěno při archeologickém výzkumu v roce 2003), z lomové opuky, mezi budovou purkrabství a gotickými kasematy. Kromě běžných větracích otvorů, vedených směrem západním k Vltavě a vyústěných v hradební zdi, a stejně obdobných na vnitřní východní straně, které směřují mezi keře parku, jsou také na obou koncích východní stěny a na jižním konci obvodového zdiva jakési další střílny, které však jako střílny nemohly být z praktických důvodů použity. Další průzkum prokázal, že jde o bezpečnostní průduchy, jehož konstrukce měla zabránit proniknutí střely, nebo vhození ohně do prostoru, kde byl uložen střelný prach.

Dnešní objekt stavby budovy purkrabství nevznikl před rokem 1300, i když značné množství druhotně použitých opukových kvádrů především na vnitřní straně na jihu

(s narůžovělými stopami po požáru, eventuálně požárech) svědčí o blízkosti staršího, snad hradebního, nebo sídlištního objektu. K jeho podobě se zatím nemůžeme ani po archeologickém výzkumu blíže vyjádřit. Stavba byla původně palácovou stavbou a sloužila svému účelu v době Karla IV. (Kašička – Nechvátal 1979). V písemných pramenech máme doloženu celou řadu purkrabích, kteří měli také kromě jiného právo poprav. Jejich řada začíná již roku 1109, kdy byl purkrabím Paběn, a pokračuje po celé 12. a 13. století. V druhé polovině 14. století jsou doloženi královští purkrabí, jako např. 1355 Johlin Jakubův, a další v průběhu 15. století a v první polovině 16. století (Sedláček 1908, s. 994).

Stavba purkrabství prošla řadou drobných a větších stavebních úprav, které nejsou za dnešního stavu vždy plně zřetelné a odlišitelné. Použitý stavební materiál pochází převážně z letenských břidlic, zvláště na severní straně, kde jsou již erozí značně rozrušené. Místy je prokládán opukou převážně lomového charakteru, pravděpodobně i z druhotného použití. Podoba objektu je kromě jiného doložena také na známém prospektu Jiljí Sadlera z roku 1606 (Kašička – Nechvátal 1985, s. 12, obr. 13). Objekt je zde bez střechy. Při terénních pracích dlouhodobě sledovaných archeologickým výzkumem AÚ AV ČR bylo zjištěno, že základová spára na východní straně je 120–160 cm pod povrchem dnešního terénu a výškově značně kolísá. Objekt nebyl nikdy podsklepen, jak dokázal archeologický i geofyzikální výzkum. Snad pouze na východě mohlo být v dílčím úseku malé podsklepení, bez klenby, kryté pouze dřevěným stropem – jak dokládají dvě větrací okénka s mříží, zapuštěná do fasády. Odkryv při současných stavebních pracích doložil, že základová spára na západní straně dosahuje hloubky 240–260 cm.

Při rozsáhlých terénních úpravách v okolí dnešní budovy tzv. purkrabství byl prakticky z velké části strojově odtěžen násypový val na jižní straně objektu. Násyp byl zcela homogenní, hlinitě jílovitý, s množstvím drobných ústěpů z letenských břidlic. Dle sdělení J. Zavřela se jednalo o místní materiál (Zavřel 2003). Nebyly v něm zjištěny žádné chronologické artefakty, takže zásyp mohutných zděných opěrných pilířů s cihelnými oblouky je možno datovat pouze rámcově do období barokní fortifikace. Je celkem spolehlivě doložena kresebně na plánu z let 1722–1748, jehož autorem byl známý stavební pisář J. H. Dinnebier. Barokní fortifikace Vyšehradu byla podle účtovacího plánu z r. 1678 v podstatě před rokem 1680 stavebně dokončena. Dinnebierův plán zachycuje pouze přízemí Starého purkrabství a jeho nejbližší okolí. V té době sloužil objekt jako prachárna a skladiště síry.

Při záchranném archeologickém výzkumu, prováděném při rekonstrukci budovy tzv. purkrabství v roce 2003, byl zjištěn v interiéru pravěký palisádový žlábek, rovnoběžný s hranou vyšehradské skály. Dále byla zjištěna přítomnost půdního typu (Nechvátal – Štefan – Varadzin 2003) na základě určení J. Zavřela. Na něm spočívaly raně středověké vrstvy s nejstaršími nálezy v podobě keramiky s kalichovitou profilací okraje a jednoduchou rytou výzdobou. Počátky keramiky s kalichovitým okrajem jsou různými badateli datovány rozdílně, a nelze se k nim v této souvislosti vyjádřit. Úroveň podlaží se nacházela ve výšce 227,75 m n. m.

Dále byl nalezen v interiéru purkrabství sídlištní objekt větších rozměrů, původně s plochým dnem (zemnice?), který byl podle svědectví keramiky zasypán pravděpodobně v 2. polovině 12. století. Na východní straně byla nalezena opuková dlažba z podlahy středověkého purkrabství, která byla pod úrovní horní hrany základového zdiva. Pod ní byl zjištěn zlomek keramiky s okrajem v podobě vysokého okruží, který by pravděpodobně umožňoval datovat vznik dnešní budovy purkrabství do 2. poloviny 14. století. To je v souladu se zprávou písemných pramenů z r. 1322, kdy král Jan Lucemburský učinil dědičné darování královského paláce kapitulnímu děkanovi Držislavovi (*Nechvátal 2004*). Jednalo se o darování celého, neboli královského dvora s hradbami a zdmi všech domů, které tam kdysi stávaly – jak je výslovně uvedeno v listině. Je to možno chápat tak, že ve skutečnosti šlo již pouze o ruiny. Byl to výsledek nezájmu z královské strany. Stavbu dnešní budovy je možno datovat do druhé třetiny 14. století.

Při archeologickém výzkumu, který zajišťoval také dohled při likvidaci násypu barokní hradby za budovou purkrabství, byla, jak již bylo zmíněno, konstatována absence jakýchkoli středověkých a raně středověkých artefaktů pod barokním násypem. Zřetelně to vypovídá o razantním zničení starších terénů při budování barokní fortifikace, tedy v místech, kde je předpokládána středověká a raně středověká fortifikace. Jaké byly důvody této skutečnosti, nevíme. Nejsou zcela vyloučeny ani důvody statické, kdy ne zcela homogenní souvrství bylo převrstveno mohutným barokním násypem.

Při postupném dokumentování půdorysů a příčných profilů v roce 2004 pro inženýrské sítě a pro vedení vody z Vltavy pro závlahový vyšehradský systém na vlastní akropoli, probíhaly výkopové práce na severojižní a východozápadní linii v celkové délce cca 130 m. Prostor byl vymezen od severu parkem jižně od baziliky sv. Petra a Pavla a jižním okrajem akropole nad Podolským sanatoriem. Byla zjištěna úroveň podloží v rozmezí 228,75–227,95 m n. m. Poměrně malé rozmezí cca 1 m naznačuje mírný sklon terénního reliéfu k západu. V celém rozsahu výkopu byla zjištěna, stejně jako v minulosti při výkopu kanalizace v západní části akropole (S-231), rozsáhlá novověká planýrka, která z velké míry odebrala původní vrstvy. Ty se zachovaly pouze pod její úrovní. Planýrka byla způsobena úpravou plochy pro cvičiště Sokol Vyšehrad ve 20. letech 20. století. Avšak její rozsah nebyl všude stejný. V místech se zachyceným podložím byla v roce 2004 konstatována absence zahloubených objektů. Tak např. v liniovém výkopu u severní stěny purkrabství byly zjištěny pravěké a raně středověké vrstvy. Úrovně podloží zde bohužel nebylo pro časově omezený rozsah výzkumu dosaženo. Staré terény byly zachovány (*Nechvátal – Štefan – Varadzin 2003*).

Při záchranném archeologickém výzkumu v roce 2004 na severozápadním nároží budovy purkrabství při příležitosti jeho propojení spojovacím podzemním tunelem s tzv. gotickými kasematy došlo k řadě zásadních zjištění. Poměrně malý výkop (o rozměrech cca 10 x 5 m) byl situován na jihozápadním svahu akropole v místech s předpokládanou raně středověkou a středověkou hradbou. Bylo dosaženo a zjištěno podloží (227,76 m n. m.), půdní typ a sled vrstev od raného středověku až do novověku. Dále

byl nalezen objekt zahloubený z úrovně půdního typu. Na základě předběžné interpretace šlo pravděpodobně o zemnici o straně cca 3 m. Pozůstatky raně středověké fortifikace nebyly doloženy. Na samotné hraně ostrožny, na jihozápadním svahu akropole, byly zjištěny dvě hradební zdi v podélné linii s hranou ostrožny v ose sever – jih. Na základě stratigrafické situace vznikly časově následně po sobě. Lze je zařadit do závěrečného období středověku. V úrovni základového zdiva purkrabství (na jeho severní straně) v blízkosti západního nároží byl nalezen přízděný, patrně odlehčovací oblouk vyzděný z kamene. Stratigraficky je datován do vrcholného středověku. Po stránce chronologické překlenul sled vrstev od raného středověku až do doby jeho výstavby (*Nechvátal – Štefan – Varadzin 2004*).

V roce 1995 byl proveden firmou PROSPEKTA „90“ (RNDr. L. Hrdlička, CSc.) pro Národní kulturní památku Vyšehrad průzkum knížecí a královské akropole fyzikálními nedestruktivními metodami, včetně zhodnocení výsledků měření geologické a stavební situace. Metodika průzkumu akropole vycházela z převážně známé geografické, geologické, hydrogeologické a archeologické situace vyšehradského ostrohu. Respektovala značnou plošnou rozlohu akropole – cca 25 000 m², z níž pouze část byla v minulosti archeologicky prozkoumána. Cílem výzkumu bylo vytipovat místa, kde je největší pravděpodobnost, že se podaří nalézt archeologickým výzkumem substrukce neznámých staveb. Mělo být použito vylučovací metody, jež by vycházela z analýzy dříve získaných poznatků o akropoli, z technických informací o struktuře geologického a archeologického profilu a ze znalostí o pozůstatcích kamenných staveb.

Terén akropole je z hlediska aplikace fyzikálních měření narušen novodobými technickými zásahy, především činnými a opuštěnými inženýrskými sítěmi. Byla vypracována rešeršní mapa narušenosti areálu v měřítku 1 : 250, doplňovaná v průběhu akce též poznatky z průzkumu. Ta je základem při rozhodování o konkrétním postupu lokace. Dále byly zakreslovány staré geologické vrty a kopané sondy, pokud byla dokumentace přístupná. Do mapy byly také přenášeny půdorysy starých zbouraných budov, pokud to existence a vypovídací schopnost starých plánů dovoluje, a také polohy prozkoumaných známých i nově nalezených podzemních prostor. Značnou komplikací jsou kovové konstrukce a sítě sportovního areálu, které působily rušivě, např. při aplikaci elektromagnetických metod průzkumu. Dále byly prováděny zkoušky, které měly rozhodnout, jaké metody jsou vhodné ve finální části průzkumu po demontáži kovových konstrukcí ve střední části sokolského cvičiště. Určitým kladem na prokopovaných plochách je „homogenizace“ zásypových materiálů v novodobých výkopech, hlubokých někde až několik metrů. Naopak přesuny obrovských objemů navážek, ke kterým došlo v minulosti při budování a přestavbách barokní pevnosti, pravděpodobnost nálezů snižují, na některých místech i vylučují. Byla nalezena čtyři anomální místa, která byla dále zkoumána a hodnocena včetně archeologické interpretace v širších souvislostech (*Hrdlička – Nechvátal 1996, 1999, 2000*).

Při studiu problematiky knížecí a královské akropole na Vyšehradě je třeba především z autopsie hodnotit dosažené poznatky a vyhýbat se analogiím, které jsou nejen věcně, ale i chronologicky a topograficky zcela vzdálené našemu

prostředí a dosavadním poznatkům. Jen tak lze omezit stoupající „zaplevelení“ starších českých dějin nepodloženými hypotézami.

Prameny a literatura

BIRNBAUM 1919: Vojtěch Birnbaum, Stavební povaha nejstarších českých basilik. *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*, roč. 27, čís. 1 (Praha 1919), s. 1–22.

BIRNBAUM 1924: Vojtěch Birnbaum, Románská Praha. In: *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1923*. Praha 1924, s. 3–26.

BLÁHOVÁ 1988: Marie Bláhová, Staroslověnské písemnictví v Čechách 10. století. In: Květa Reichertová et al., *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. Praha 1988, s. 55–69.

BOHÁČOVÁ 1994: Ivana Boháčová, Několik poznámek k opevnění Pražského hradu na sklonku raného středověku a k současnému stavu poznání. *Archaeologica historica*, roč. 19 (Brno 1994), s. 9–18.

BOHÁČOVÁ – FROLÍK 1991: Ivana Boháčová – Jan Frolík, Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu. *Archeologické rozhledy*, roč. 43 (Praha 1991), s. 562–576.

BOHÁČOVÁ – FROLÍK – HRDLIČKA – NECHVÁTAL – SMETÁNKA 1994: Ivana Boháčová – Jan Frolík – Ladislav Hrdlička – Bořivoj Nechvátal – Zdeněk Smetánka, Prague Castle, Vyšehrad Castle and the Prague Agglomeration. In: *25 Years of Archaeological Research in Bohemia. Památky archeologické – Supplementum I*. Praha 1994, s. 153–184.

BORKOVSKÝ 1969: Ivan Borkovský, *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969.

ČAREK 1947: Jiří Čarek, *Románská Praha*. Praha 1947.

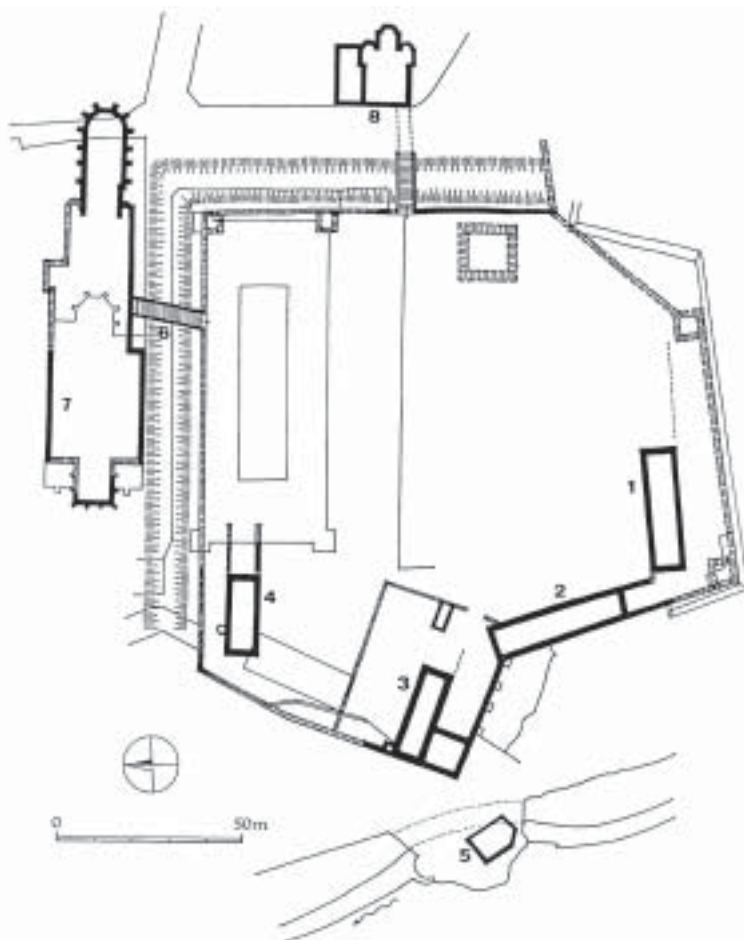
DRAGOUN 2002: Zdeněk Dragoun, *Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře*. Praha 2002.

FROLÍK – SMETÁNKA 1997: Jan Frolík – Zdeněk Smetánka, *Archeologie na Pražském hradě*. Praha 1997.

GRAUS 1966: František Graus, Slovanská liturgie a písemnictví v přemyslovských Čechách. *Československý časopis historický*, roč. 14, čís. 2 (Praha 1966), s. 473–475.

HÁSKOVÁ 1976: Jarmila Hásková, Vyšehradská mincovna na přelomu 10. a 11. století. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, sv. 24 (1975), čís. 3 (Praha 1976), s. 105–160.

HRDLIČKA – NECHVÁTAL 1996: Ladislav Hrdlička – Bořivoj Nechvátal, Fyzikální nedestruktivní průzkum

Pracovní rekonstrukce knížecího a královského okrsku „curia regis“ na Vyšehradě se schematickým zachycením středověkých objektů, nalezených nebo předpokládaných archeologickým a stavebním výzkumem. Černě značeny středověké stavby stojící nebo zjištěné, přerušované stavby předpokládané. 1.–4. palácové stavby (1 – purkrabství, 2 – gotická kasemata), 5. Libušina lázeň, 6. Románský most, 7. Kapitulní kostel sv. Petra a Pavla, 8. Bazilika sv. Vavřince. Na základě výsledků archeologického, historického a stavebního výzkumu nakreslil F. Kašíčka.

- knížecí a královské akropole na Vyšehradě 1. *Archaeologica historica*, roč. 21 (Brno 1996), s. 315–328.
- HRDLIČKA – NECHVÁTAL 1999:** Ladislav Hrdlička – Bořivoj Nechvátal, Fyzikální nedestruktivní průzkum knížecí a královské akropole na Vyšehradě – 2 (Bastion XXXV). *Archaeologica historica*, roč. 24 (Brno 1999), s. 231–261.
- HRDLIČKA – NECHVÁTAL 2000:** Ladislav Hrdlička – Bořivoj Nechvátal, Fyzikální nedestruktivní průzkum knížecí a královské akropole na Vyšehradě – 3. a 4. etapa. Bastion XXXIV a kostel Stětí sv. Jana Křtitele. *Archaeologica pragensia*, roč. 15 (Praha 2000), s. 199–218.
- KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ 1874:** Josef Emler (ed.), *Kanovník vyšehradský. Chronicon*. [edice Fontes rerum Bohemiarum II] Praha 1874, s. 201–237.
- KAŠIČKA – NECHVÁTAL 1979:** František Kašička – Bořivoj Nechvátal, Vyšehrad a Karel IV. *Staletá Praha*, roč. 9 (Praha 1979), s. 103–125.
- KAŠIČKA – NECHVÁTAL 1985:** František Kašička – Bořivoj Nechvátal, *Vyšehrad pohledem věků*. Praha 1985.
- KOSMAS 1923:** Bertold Bretholz (ed.), *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*. [edice Monumenta Germaniae historica. Scriptorum rerum Germanicarum. Nova series II] Berlin 1923.
- NECHVÁTAL 1976:** Bořivoj Nechvátal, *Vyšehrad*. Praha 1976.
- NECHVÁTAL 1983:** Bořivoj Nechvátal, *Vyšehrad. Stručný průvodce*. Praha 1983.
- NECHVÁTAL 2004:** Bořivoj Nechvátal, *Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum*. Praha 2004.
- NECHVÁTAL – ŠTEFAN – VARADZIN 2003:** Bořivoj Nechvátal – Ivo Štefan – Ladislav Varadzin, *Výzkumy v Čechách 2003* (v tisku).
- NECHVÁTAL – ŠTEFAN – VARADZIN 2004:** Bořivoj Nechvátal – Ivo Štefan – Ladislav Varadzin, *Výzkumy v Čechách 2004* (v tisku).
- PÍŠA 1971:** Vladimír Piša, *Středověký Vyšehrad. Staletá Praha*, roč. 5 (Praha 1971), s. 87–104.
- REICHERTOVÁ 1988:** Květa Reichertová (ed.) et al., *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. Praha 1988.
- SEDLÁČEK 1908:** August Sedláček, *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha 1908.
- SKALSKÝ 1927:** Gustav Skalský, O denárech vyšehradských. *Numismatický časopis československý*, roč. 3 (Praha 1927), s. 172–189.
- SLÁMA 1986:** Jiří Sláma, *Střední Čechy v raném středověku. 2. díl. Hradiště, příspěvky k dějinám a významu*. Praha 1986.
- SLÁMA 1988:** Jiří Sláma, *Střední Čechy v raném středověku. 3. díl. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*. Praha 1988.
- SOMMER 2006:** Petr Sommer (ed.), *Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa*. Praha 2006.
- SOUKUPOVÁ 2005:** Helena Soukupová, K problematice Vyšehradu. *Průzkumy památek*, roč. 12, čís. 2 (Praha 2005), s. 3–54.

ZAVŘEL 2003: Jan Zavřel, *Petrografický rozbor jižní stěny purkrabství na Vyšehradě a charakter geologického podloží v okolí objektu* (rukopis, 2003).

Resümee

Ladislav Hrdlička – Bořivoj Nechvátal Die fürstliche und königliche Akropolis auf Vyšehrad (kurze Zusammenfassung der Erkenntnisse)

In dem Beitrag sind die Erkenntnisse aus der archäologischen Forschung der Akropolis auf Vyšehrad zusammengefasst, an der sich führende tschechische Forscher und in den letzten Jahrzehnten auch die beiden Autoren beteiligt haben. Das Augenmerk konzentriert sich in erster Linie auf die Beschreibung der archäologischen Funde und die Untersuchung und Auswertung dieser Funde, aber beiseite bleiben auch nicht numismatische und schriftliche Quellen. Ein ganz großer Raum ist den neuesten Forschungen gewidmet, die an dem sog. Gebäude des Burggrafen durchgeführt wurden. Die Rekonstruktion dieses Gebäudes wurde vor kurzer Zeit abgeschlossen. Es handelt sich um ein einstöckiges Objekt von länglichem Grundriß in Achse Westen – Osten von Abmessungen 32, 8 x 9, 8 m mit Satteldach im Barockstil in dem südwestlichen Teil der Akropolis, der ursprünglich ein Palastgebäude war. In der Zeit Karls IV. diente dieses Gebäude dem ursprünglichen Zweck und erst später wurde es zu dem Burggrafenhaus. Die Entstehung des heutigen Gebäudes kann in die 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts datiert werden. Nach den heute zur Verfügung stehenden archäologischen und geophysikalischen Kenntnissen war dieses Gebäude nie unterkellert. Nach dem Projekt des Nationalen Kulturdenkmals Vyšehrad wurde das Objekt des Burggrafengebäudes auf der nordwestlichen Seite mit der sog. gotischen Kasematte verbunden. Bei der archäologischen Rettungsforschung, die bei der Rekonstruktion des sog. Burggrafengebäudes im Jahr 2003 durchgeführt wurde, fand man im Interieur des Gebäudes eine urgeschichtliche Palisadenrinne, die parallel zu der Kante des Felsens von Vyšehrad verlief. Auf der befanden sich frühmittelalterliche Schichten in der Form der Keramik mit kelchenartiger Profilierung des Randes und mit einfacher eingravierter Verzierungen. In dem Interieur des Burggrafengebäudes wurden auch Spuren eines Siedlungsobjektes von größeren Abmessungen gefunden, ursprünglich mit flachem Boden, wahrscheinlich eine Erdhütte, das man in die 2. Hälfte des 12. Jahrhundert datieren kann. Bei der Rettungsausgrabung ein Jahr später wurde in der nordwestlichen Ecke des Burggrafengebäudes eine Serie der Schichten von frühem Mittelalter bis zu der Neuzeit entdeckt. Es wurde hier ein vertieftes Objekt gefunden, wahrscheinlich eine Erdhütte, von Längenseite cca 3 m. Bei dem Studium der Problematik der fürstlichen und königlichen Akropolis auf Vyšehrad soll man in erster Linie die aus eigener Autopsie gewonnenen Erkenntnisse auswerten und Vergleiche mit Analogien vermeiden, die nicht nur sachlich, sondern auch chronologisch und topographisch von unserer heutigen Umwelt fern stehen, und damit kann man die Zahl der unbegründeten Hypothesen in dem Bereich der älteren Geschichte Böhmens begrenzen.

Übersetzt von Bořivoj Vančura